

האדם וחובתו להבריא

כשנסתכל אל יסודות הבריאיה מן הדומם והמדבר שכולם הם יצירי כפיו של הקב"ה, נמצא שהאדם שהוא עולם קטן בפני עצמו, יסוד החומר שלו נוצר גם הוא מהדומם, ככתוב "ויקח ה' עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים, ויהי האדם לנפש חיה", זאת אומרת, כביכול יצר את האדם מתערובת כל יסודות בעלי החיים והדומם וכחות הנפש של השכלים הנבדלים והוסיף לתערובת זו את חלק האלוהים ממעל כנאמר "ויפח באפיו נשמת חיים". היסודות הגשמיים והשכליים שבאדם מהווים איפוא מציגה בלתי נפרדת.

מכאן לקח הגון לכל אדם לנהוג כבוד גם בדומם, עם שאין לדומם כל הרגשה, וכל שכן שעליו להיזהר בכבודם של בני אדם, לאו דוקא משום שהם רגישים לגסי כבוד או בזיון, אלא משום — ובעיקר — שהחביב אדם שנברא בצלם אלקים". ובכלל תעודת האדם בעולמו היא לשכלל את מידותיו ולהתאמץ תמיד להיטיב עם חבריו, מצד איכות נפשו ותכליתו בחיים, גם במקרים האפשריים שמקבלי הטוב ממנו אינם מרגישים בחסדו עמהם, וביחוד כשמקבלי הטוב הרגשתם מפותחה, חוב קדוש מוטל עליו למלא ולהשביע לכל חי רצון במידה טובה. דוגמה בולטת לאמיתות הנחתנו נמצא בתורה. הגנב, למשל, שאבד לו רגש הכבוד לעצמו כאדם מן הישוב, והוא אינו מתבייש לחדוד באישון לילה לתוך רפת אפילה ונאלחה, על מנת לגנוב מתוכה שם או שור, והיש לך שיפלות גדולה מזה? ואף על פי כן התורה נוהגת בו כבוד כאילו היה אדם המעלה, ביחס לתשלומי ארבעה לשה וחמשה לשור, כדברי ר' יוחנן בן זכאי: "בוא וראה שחם הקב"ה על גנב, שור שהוא הולך ברגליו חמשה, ושה שהרכיבו על כתפו ארבעה" (בי"ק ע"ט) ותא חזי עד כמה מתחשבין במרום גם עם רגשותיו של האדם הפחות שבפחותים כמו הגנב. דבר זה משמש עדות נאמנה לחביבות האדם שנברא בצלם אלקים, גדולתו של האדם וכל איש היא אין סופית בהיקפה.

והנה אנו רואים ענין נפלא בתכנו הנאמר אצל דוד המלך, ויבסונו כבגדים ולא יחם לו" (מלכים א, א) — אמר ר' יוסי בר' חנינא, כל המבזה

את הבגדים אינו נהנה מהם, שנאמר „ויקם דוד ויכרות את המעיל“ (שמואל א, כד), לפיכך „ולא יחם לו“ (ברכות סב).

שומה איפוא על כל אדם לכבד גם את הדומם הבלתי מרגיש, שגם הוא יציר כפיו של הקב"ה, וביחוד דומם שכזה המשמש להנאתו כמו בגדיו שעליו, הבגדים אמנם נעדרי הרגשה הם, אבל האדם הלא בעל הרגשה הוא, ומפני זה מוטל עליו להתייחס אליהם גם מתוך הכרת טובה, וחלילה לו לבייש אותם בשום פנים ואופן.

ואנו מוצאים אישור לרעיון זה בתורה, כשמשה רבינו, למשל, לא יכול מפאת יצרו הטוב המפותך ביותר, להכות במטהו על מי היאור שבמצרים ולהפכם לדם, או להעלות הצפרדעים, ולהניח דבר זה לאהרן אחיו כדכתיב „ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן“ (שמות ז) לפי שהגין היאור על משה כשנשלח לתוכו, וכן במכת כינים כתיב גם כן „אמור אל אהרן“, לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן (רש"י מחז"ל), עם שהיה זה רצון הי"ת כדי לגלות קיומו והשגחתו בעולם באותות ומופתים. ואף על פי שהדומם אינו מרגיש בעלבונו כל עיקר, אבל האדם הלא חונן מאת בוראו בהרגשה למען כיבוד כל נברא בטבע, ולפיכך כשהוא פוגע בכבוד דומם מסוג הבגדים הם מתנקמים בו, ואינם משמשים עוד להנאתו כדקא יאות, ודוד שבזו לבגדים וכרת את המעיל, לא חיממוהו איפוא כשהוצרך להם. דוד אמנם לא עבר על לאו של „בל תשחית“, כי הלא כרת את המעיל לשם הרצון הטוב, ששאול המלך יחדל לרדפו וישלים עמו, בהוכיחו לו את תומו וישרו, אבל הבגדים לא מחלו על עלבונם, וסירבו לחמם את גופו של דוד לעת זקנתו. מכאן שאף הדומם משולל הרגשה אבל יציר כפיו של הקב"ה גם הוא חשיבותו גדולה בחלל הבריאה והשפעתו רבה מאד בעולם.

ובזה יובן לנו גודל ערכו של גוף האדם, גודל השפעתו, מעלותיו וחסרונותיו, וענשו הגדול כשמעשיו אינם בהתאם לתכלית קיומו וגדרי התורה. כשהאדם פורץ גדר ראשונים ועובר על חוקי התורה, הוא מבזה על ידי כך את גופו, כחות נפשו ושכלו, אבל בעיקר יש בזה משום בזיון ועלבון לגוף שהוא יציר כפיו של הקב"ה וממרום נפרעים ממנו על זה, וכל שכן אם הוא גורם במעשיו המגונים לבזיון כחותיו הרוחניים אין שיעור וגבול לענשו. ובקשר עם הנחה זו מתחזור לנו מאמר חז"ל הבא: „ויהי כשמוע המלך את דבר איש האלקים אשר קרא על המזבח בבית א"ל, וישלח ירבעם את ידו

מעל המזבח לאמור תפשוהו, ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו" (מלכים א, יג) — רב הונא בשם רב אידי אמר, חס הקב"ה על כבודם של צדיקים יותר מכבודו שעומד ומקריב על גבי המזבח לע"ז ולא יבשה ידו, וכאן ששלח ידו בצדיק יבשה ידו (פסיקתא) בהתאם לביאורנו לעיל אפשר שהואיל שירבעם גרם לבזיון ידו, בהכריתו לעשות דבר רע, לא יכלה היד למלא את תפקידה באמונה כפי רצון בעלה, ביחוד כאשר היה עליה להשתלח בצדיק, דוגמת הבגדים שבשביל בזיונם לא חיממו את גוף דוד המלך בשעתו.

ולפי ענינו יש להבין מאמר חז"ל שהוא לכאורה פלא בתכנון: "שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לר' עקיבא כו' וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" (יבמות ס"ב). לכאורה יש להרהר אחר מדת הדין קשה כזה לפי מדת החטא העונש גדול מנשוא. ראשית — הלא תלמידי ר"ע זכו למדרגת רוח הקדש עד שהיתה ביכלתם להחיות מתים, וכמובן שהיו מזוככים בנפשם ובמחשבותיהם ולא נמצא באישיותם אף שמץ של מדה מקולקלת ובטח לא היו ראויים לעונש כזה מצד עצמם. שנית — מיתתם גרמה הפסד רוחני לכלל ישראל, הלא בחיים היו יכולים להשפיע שפע רוחני רב לטובת הכלל, ובמה חטא הכלל להתייתם ככה!

אך לפי השקפתנו ניחא "מה שלא נהגו כבוד זה לזה" אינו מסמן מגרעת בתכונתם אלא רום מעלתם הרוחנית. בתור צדיקים שהיגעו למדרגת רוח הקודש היה להם להאחו בהנהגתם בקנה המדה השמימית-הרוחנית ולקיים באופן חיובי את משמעות הכתוב "והלכת בדרכיו" מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' " הם כנראה הזדככו והגיעו לדרגא רוחנית נעלה מאד, אך לא הוציאו לפועל באופן חיובי לפי ערך גדלותם את האחריות המרובה הכרוכה בהתרוממות זו, וכליה נגזרה עליהם מאפס מעשה. מה גדלה מצות כבוד הבריות וכבוד התורה ומה רב השכר והעונש הכרוכים בקיום מצוה זו ובהזנחה!

וכשם שמן הראוי לאדם להיזהר בכיבוד גופו וגופות האחרים של בני מינו, ואף הדוממים, כמו הבגדים שהם לובשים עליהם, כך גם נחוצה מדת הזהירות בעניני הרגשים של חברו, כמו בענין השמחה ביחס אל עצמו אל הזולת, וביחוד חלילה לו להשבית את שמחת חבריו. כשנמצא בבית הכנסת, למשל, חתן או בעל ברית, אין כל הקהל בבית הכנסת שהוא חייב באמירת "תחנון" או "אב הרחמים" בשבת, עם שהם תפילות קדושות ויש

בהם בקשת רחמים על כלל ישראל, אבל הואיל שהן עלולות להטיל טיפה מרה בתוך שמחת החתן ובעל הברית, מוטב שתפילות אלו תיבטלנה לשעה. מה רוממה ונשגבה היהדות הצרופה בלקחה הזך ומידותיה התרומיות! וזהו בהתאם גמור לביאורנו לעיל, ששומה על כל בן ברית להיות נזהר לא רק ביחסו לחבירו, כי אם גם ביחסו אל ענין השמחה לשלעצמה, שהואיל שכל דומם הוא מציאות ממשית, גם כל הווייה רוחנית היא מציאות מוחשת וקיימת ועלינו להתחשב עמה כראוי. ואכן אנו מברכים את הבורא: „אשר ברא ששון ושמחה“ היא איפוא כעין חוליה חשובה בבריאת.

הצד המוסרי שבדבר יתלבט לנו עוד יותר כשנסתכל אל מנהג אמירת ה„יזכור“ בימים הטובים. כידוע עוזבים אז את בית הכנסת אותם שהורים חיים להם, וטעם המנהג הוא לכאורה קשה להולמו, כי למה זה יכניסו את תפילת ה„יזכור“ לתוך סדר התפילות ביום טוב שנאמר עליו „ושמחת בהגין“, ולהעלות הרהורים נוגים בליבות האנשים ולהטיל פגם בשמחתם? אלא שסוף סוף גם ינעם לאדם להתיחד בלבו עם נשמות קרוביו הנפטרים החביבים עליו, ויש בזה משום זיכוך ועידון לנפשו, אבל כיצד יפריעו הללו את שמחת החג של האחרים המאושרים שקרוביהם עודם בחיים? מוטב איפוא שהאחרונים יעזבו את בית הכנסת לרגע לטובת עצמם ושמחת חגם. (שמעתי בשם הגאון ר' משה מרדכי עפשטיין זצ"ל ראש ישיבת סלבודקה-חברון). מכאן דוגמא בולטת לרוח היהדות המאלפת אותנו דעת שכל בני האדם שווים הם לפני המקום ומאוחדים יחד תמיד, ומפני זה שומה על כל אחד להשתתף תמיד בצערו ושמחתו של חבירו באמונה ובלב שלם כאילו היו חלק מעצמותו, ולפיכך בכחו של כל אדם להתרומם למדרגה עליונה של קדושה ואהבת חסד, כדי שגם פעולותיו הגשמיות תהיינה מצורפות בתכלית, לטוב לו ולחבירו. ומאמר חז"ל זה מסייע לנו: „ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באוכלי שולחנך, כי כן קרבו אלי בברתי מפני אבשלום אחיך“ (מלכים א, ב) — א"ר יודן, חמשה פעמים כתיב „ברזילי הגלעדי“ כנגד חמשה חומשי תורה, ללמדך שכל מי שמאכיל פרוסה לצדיק כאילו קיים חמשה חומשי תורה“ (ב"ר, נח). אתה למד מדבריהם על התמדת ההשפעה של הדבר הטוב, כגון האכלת פרוסה לצדיק, שאפשר דומה במהותה וברשמה להשפעת עבודת הכהן הגדול ביום הכפורים, ואם מעשה טוב יחיד כך, קיום כל התורה, מי יוכל לשער גודל ערכו?

והיוצא לפי כל ביאורנו לעיל, שחשיבות קיום המצוות שבין אדם לתבירו היא לא רק מצד עצם הענין של מילוא רצון הבורא, כי אם גם

מצד קידוש איברי האדם וכיבודם ככלי שרת נצחיים וכיצירי כפיו של הקב"ה. ועל ידי רעיון זה יובנו ויתחווירו לנו כל צרכם מקומות רבים ומופלאים בחז"ל וההשקפות והדיעות הכלולות בהם, שקשה לנו לפרקים לתפוס במחננו את כוונתם. אולם כשנשים אל לב שיעור הרוחניות הכביר אף של הדומם הפשוט כיציר כפיו של הקב"ה, נשכיל להבין ולדעת את שיעור הרוחניות האפשרי של גוף האדם, ומאמר זה יועיל להבהיר את הענין: "אמר ר' אליעזר אמר ר' זריקא כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם" (סוטה ד'). לכאורה מאמר זה תמוה מאד. ענש נורא כזה בעד תקנת חכמים? אלא לפי ביארונו לעיל ניחא, כי הלא לא הגענו עדיין לידי הבנה שלמה ומליאה של יסוד הרוחניות הגלום גם בגשמיות של הדומם, דוגמת הזלזול בבגדים אצל דוד המלך, וכמו כן רחוקים אנו מהבנת גוף האדם ומהותו, החכמה והרוחניות הצפונות באיבריו בהתאם למושגים התורניים המאצילים להם קדושה וטהרה, הידים, למשל, כלי שרת היותר עקריים של האדם, כאמרם: "ידיים עסקניות הן", נדרשת מהם איפוא נקיות מיוחדת למען נקיון הגוף ובריאותו, וחז"ל באספקלריה המאירה שלהם, ראו היטב את איכות השפעת הידים לא רק על מנגנון הגוף כולו, כי אם גם על כיבוד עצמן כיצירי כפיו של הקב"ה, ואין תימה שהסיקו בחכמתם ש"המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם" כי העושה כך חוטא לגופו וחוטא לנפשו. והמבזה את גופו כאילו מבזה לקונו.

תמצית הדברים. הקב"ה ברא את העולם הכולל בתוכו את כל החי, הדומם והצומח, ובכל מעשי הבריאה נמצאים כוחות רוחניים וגשמיים מעורבים וממוזגים יחד. הדיעה הרווחת בקרב בני האדם, שאנו מחוייבים לכבד רק את האנשים ואת הבריות, מוטעית היא ביסודה ואין לה סמוכים במציאות, כי באמת שומה עלינו לכבד במידה שווה גם את הדומם ואת הצומח, כי כולם מרועה אחד ניתנו ולא לתוהו נבראו. ובתורה ובחז"ל אכן מוצאים אנו דוגמאות רבות ומאלפות על אישור הנחה זו. למשל, הערך הרב שייחסו לבגדי הכהונה של אהרן ובניו שישמשו להם "לכבוד ולתפארת" ושבני דורם התפעלו כל כך ממראיהם: "מה נהדר הכהן הגדול בצאתו מבית קדשי הקדשים". ואנו רואים עד כמה הקפידו חז"ל על נקיון מלבושי תלמידי חכמים "תלמיד-חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה" ואמרו "כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם". אתל למד מכל זה על חשיבות הדומם מצד היותו יציר כפיו של הקדב"ה, אמנם אין לו הרגשה עצמית, אבל הלא כולנו בני הרגשה, וכשם שאנו נזקקים לצערן של בעלי חיים הנמוכים בדרגה, כך מוטל עלינו להימנע

מעלכונו של הדומם המשמש להנאתו ולא עוד אלא שהוא עלול להתנקם בנו על בזיונו, דוגמת הבגדים שלא חיממו את גוף דוד המלך שביזה אותם מקודם. תעודתנו בתבל היא איפוא ברורה מאד: שומה עלינו לכבד תמיד את הבריות ואת הבריאה כולה.

